

ПРАВО ДІТЕЙ НА БЕЗПЕЧНЕ СЕРЕДОВИЩЕ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ (НА ПРИКЛАДІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ)

Вайда Т. С.

ВСТУП

Широкомасштабне вторгнення країни-агресорки на територію України, встановлення у зв'язку з цим в нашій державі правового режиму воєнного стану¹ обумовило виникнення низки безпосередніх небезпек не тільки для військовослужбовців підрозділів Збройних Сил України, територіальної оборони та інших органів/підрозділів сектору безпеки і оборони, а й для цивільного населення^{2, 3}, спричинило вимушене запровадження для громадян деяких обмежень їх прав і свобод (стаття 64 Конституції України⁴, стаття 20 Закону України «Про правовий режим воєнного стану»⁵). Вплив небезпечних факторів війни на повсякденну життєдіяльність всіх верств суспільства, особливо дітей, не потребує додаткової аргументації – активні бойові дії на півдні та сході нашої країни, тимчасова окупація військами країни-агресорки окремих регіонів української держави, бомбардування КАБ, дронів атаки та артилерійські обстріли, забруднення значної території вибухонебезпечними предметами (*дали* – ВМП) та ін. наслідки війни є факторами об'єктивного порушення комплексу їх природних прав на безпечне середовище. Враховуючи вище зазначені обставини, в умовах воєнного стану загострилась низка аспектів з піднятої нами проблеми (в

¹ Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 (в редакції від 26.07.2025). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 28.08.2025).

² Вайда Т.С. Правова допомога потерпілим особам внаслідок згвалтування в умовах війни. *ScienceRise: Juridical Science* : [Journal]. № 2 (24). 2023. (71 p.). Рр. 38-47. doi: <http://doi.org/10.15587/2523-4153.2023.283401>.

³ Вайда Т.С. Антигуманне ставлення до населення України як негативний приклад морально-психологічної підготовки особового складу окупаційних військ: соціальна природа патологічної агресії військовослужбовців РФ (на прикладі війни 2022 року). *Актуальні аспекти психологічного забезпечення професійної діяльності сил безпеки та оборони України* : матеріали VIII-ої Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Харків, 30 листопада 2022 року). Харків: Національна академія НГУ, 2022. С. 34-40.

⁴ Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України від 28 червня 1996 року (із змінами станом на 01.01.2020). URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата доступу: 25.08.2025).

⁵ Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII (із змінами станом на 14.05.2025). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 28.08.2025).

контексті предмету нашого дослідження – захисту прав дітей – *уточнено нами*), зокрема, стосовно таких категорій дітей⁶, як: 1) постраждалі внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів; 2) сироти, батьки яких померли чи загинули; 3) позбавлені батьківського піклування; 4) депортовані; 5) перебувають у складних життєвих обставинах. У свою чергу українською державою приділяється належна увага забезпеченню прав дітей у цих складних умовах сьогодення (особливо з окупованих та звільнених від окупації територій), надається соціальна підтримка внутрішньо переміщеним особам (*далі* – ВПО)⁷, багатьма іншими дружніми країнами створюються сприятливі умови для дітей-біженців з України тощо.

Піднята нами проблема порушених прав дітей в умовах воєнного стану, забезпечення для них безпечного середовища існування передбачає вирішення багатьох аспектів та врахування при цьому низки передумов – соціальних, економічних, правових, політичних, медичних, технічних та ін., вимагає оперативного пошуку органами державної влади та суспільством України в цілому у співпраці зі світовим товариством ефективних шляхів її вирішення. Крім повсякденної роботи органів виконавчої влади з цього напрямку, зокрема, правоохоронних органів та органів соціального захисту, активної діяльності громадських (волонтерських) організацій, міжнародних органів/організацій⁸ тощо значну увагу пошуку ефективних шляхів щодо її розв’язання приділяють й вітчизняні вчені – вивчається стан справ на місцях в територіальних громадах та проводиться його критичний аналіз і оцінка, робиться узагальнення впливу негативних факторів, під час проведення науково-практичних конференцій різного рівня науковці діляться позитивним досвідом, вносять пропозиції щодо удосконалення чинного законодавства тощо. Так, різні аспекти проблеми порушення прав дітей

⁶ Про охорону дитинства : Закон України від 26 квітня 2001 року № 2402-III (із змінами станом на 06.07.2025). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2402-14> (дата звернення: 08.09.2025).

⁷ Вайда Т.С. Деякі актуальні питання захисту прав людини у правовідносинах щодо соціального захисту внутрішньо переміщених осіб та труднощі щодо їх забезпечення під час воєнних дій. *Реалізація прав людини у діяльності правоохоронних органів в умовах окупації українських територій* : матеріали V-ої Всеукраїнської науково-практичної конференції (в авторській редакції), м. Кривий Ріг, 30 вересня 2022 року. Кривий Ріг: ДонДУВС, 2022. С. 271-275.

⁸ Міжнародними організаціями, що займаються захистом прав дітей, є насамперед ЮНІСЕФ (Дитячий фонд ООН), а також такі неурядові організації, як «Врятуйте дітей» (Save the Children) та «Міжнародний захист дітей» (Child Protection International), які працюють у 190+ країнах для захисту та підтримки дітей, зокрема через надання гуманітарної допомоги, освіти та реагування на кризові ситуації

досліджували Н.В. Степаненко⁹, І.М. Доляновська¹⁰; О.В. Паньчук¹¹, А. К. Мохаммад¹², О.Р. Поєдинок¹³ та інші. Разом з тим, сучасні ґрунтовні дослідження щодо вивчення стану порушення прав дитини на безпечне середовище в умовах запровадженого правового режиму воєнного стану в Україні тільки починають проводитися.

За результатами здійсненого аналізу потенціалу міжнародного та вітчизняного нормативно-правового законодавства, що стосується захисту прав дитини під час військового конфлікту, нами з'ясовано відсутність за час повномасштабного вторгнення країни-агресорки в Україну ухваленого окремого законодавчого акту щодо особливостей захисту прав дітей, які постраждали в результаті військових дій. Деякі зміни, які внесені до Законів України «Про охорону дитинства»¹⁴, «Про внесення змін до деяких Законів України щодо посилення соціального захисту та підтримку сімей з дітьми»¹⁵, зазначену правову ситуацію з масовим порушенням прав дітей регулюють не в повному обсязі. Права дитини в Україні слід розуміти як задоволення їх потреб та основоположних прав і свобод на життя, здоров'я, безпеку, освіту та повноцінний розвиток, що є запорукою сталого розвитку та прогнозованого майбутнього цивілізованої держави¹⁶. Разом з тим,

⁹ Степаненко Н.В. Захист та забезпечення прав дитини в умовах військових дій на Донбасі: теоретико-правовий аналіз : автореф дис.... доктора філософії : 081 Право / Н. В. Степаненко. – Б.м., 2022. – укр.

¹⁰ Доляновська І.М. Кримінальна відповідальність за експлуатацію дітей (аналіз складу злочину) : автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.08 / І.М. Доляновська ; Київ. нац. ун-т внутр. справ. – К., 2008. – 18 с. – укр.

¹¹ Паньчук О.В. Кримінологічна характеристика використання дітей : автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.08 / О.В. Паньчук ; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Л., 2008. – 20 с. – укр.

¹² Мохаммад Абдель Карім Мусса Аль-Нсур. Міжнародно-правовий захист прав жінок і дітей у період кризових ситуацій : автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.11 / Мохаммад Абдель Карім Мусса Аль-Нсур ; Нац. юрид. акад. України ім. Я.Мудрого. – Х., 2002. – 20 с. – укр.

¹³ Поєдинок О.Р. Права біженців у контексті фрагментації міжнародного права : автореф. дис.... канд. юрид. наук: 12.00.11 / О.Р. Поєдинок ; Ін-т законодавства ВР України. – К., 2010. – 20 с. – укр.

¹⁴ Про охорону дитинства : Закон України від 26 квітня 2001 року № 2402-III (із змінами станом на 06.07.2025). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2402-14> (дата звернення: 14.09.2025).

¹⁵ ПРО ВНЕСЕННЯ ЗМІН ДО ДЕЯКИХ ЗАКОНОДАВЧИХ АКТІВ УКРАЇНИ ЩОДО ПОСИЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ДІТЕЙ ТА ПІДТРИМКИ СІМЕЙ З ДІТЬМИ : ЗАКОН УКРАЇНИ ВІД 26 СІЧНЯ 2016 РОКУ № 936-VIII (В РЕДАКЦІЇ ВІД 01.01.2020). URL: [HTTPS://ZAKON.RADA.GOV.UA/LAWS/SHOW/936-19#TEXT](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/936-19#TEXT) (ДАТА ЗВЕРНЕННЯ: 14.09.2025).

¹⁶ Вайда Т.С. Права і свободи індивіда як пріоритетні цінності Європейського Союзу: врахування їх належного забезпечення при подальшому реформуванні правової системи України. *Правова наука і державотворення в Україні у контексті інтеграційних процесів*

практична реалізація прав дітей в Україні, які знаходяться на території військового конфлікту, в сучасних умовах глобалізаційних викликів перебувають в протиріччі із реальними наявними загрозами військового характеру і є вкрай вразливими, оскільки існують недосконалі та неадекватні небезпекам юридичні механізми їхнього захисту.

З кожним днем кількість жертв з числа дітей, небезпечних умов публічної безпеки та наслідків руйнування соціальної інфраструктури (житловий сектор, освітні заклади тощо) тільки збільшується, продовження країною-агресором руйнівних дій обумовлює в тому числі незворотні системні суспільні процеси (міграція частини дітей за кордон, зниження рівня народжуваності, знищення цілих населених пунктів, спричинення екологічних лих, існування значних площ території, які забруднені ВМП, тощо)^{17,18}.

Метою та завданнями нашого дослідження є уточнення деяких обмежень прав дітей в умовах запровадженого в Україні правового режиму воєнного стану, конкретизація небезпечного впливу ВМП-залишків війни на деокупованій території їх (учнів) проживання, обґрунтування напрямів організації навчання учнівської молоді уникненню ризиків, пов'язаних із поведінкою з ВМП.

Монографічне дослідження проводилося відповідно до плану наукової роботи Одеського державного університету внутрішніх справ в рамках теми «Удосконалення підготовки майбутніх працівників Національної поліції до ефективного забезпечення публічної безпеки» (2024-2029) (номер державної реєстрації 0124U004202).

: матеріали XIV Міжнародної науково-практичної конференції (19-20 травня 2023 року, м. Суми) / Сумська філія ХНУВС. Суми: СФ ХНУВС, 2023. С. 320-323.

¹⁷ Vaida T.S. Committing of sexual violence by the aggressor country's servicemen as a problem of human rights violations during the occupation (on the example of the Russian-Ukrainian war, 2022) = Вчинення сексуального насилля військовослужбовцями країни-агресора як проблема порушення прав людини під час окупації (на прикладі російсько-української війни, 2022 рік). *International Science Journal of Jurisprudence & Philosophy*. 2022. Vol. 1. № 1, pp. 1-14. doi: 10.46299/j.isjpp.20220101.1.

¹⁸ Вайда Т.С. Знищення продуктивних сил України: злочини проти довкілля як складова гібридної війни російської держави-агресора (на прикладі тимчасово окупованих територій, 2022 рік). *Стратегія фінансово-економічного розвитку підприємницьких структур в умовах глобалізації* : збірник тез II Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції, 29 листопада 2022 року, Херсон/Кропивницький. Херсон: ХДАЕУ, 2022. С. 34-36.

1. Захист прав дітей та деякі їх обмеження в умовах запровадженого в Україні правового режиму воєнного стану

У відповідності до норм Конвенції про права дитини¹⁹ та Закону України (далі – ЗУ) «Про охорону дитинства»²⁰ «дитина – це особа віком до 18 років (повноліття), якщо згідно з законом, застосовуваним до неї, вона не набуває прав повнолітньої раніше». Стаття 6 **«Право на свободу та безпеку»** Хартії основних прав Європейського Союзу²¹ **визначає, що «кожна людина має право на особисту свободу та безпеку»**. У свою чергу стаття 3 Конституції України регламентує, що «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю»²². Ця норма Основного закону нашої держави у повній мірі розповсюджується на дітей. Згідно статті 6 Конвенції про права дитини та статті 6 «Право на життя та охорону здоров'я» ЗУ «Про охорону дитинства» «кожна дитина має право на життя з моменту визначення її живонародженою та життєздатною за критеріями Всесвітньої організації охорони здоров'я. В свою чергу держава гарантує дитині право на охорону здоров'я, безоплатну кваліфіковану медичну допомогу в державних і комунальних закладах охорони здоров'я, сприяє створенню безпечних умов для життя і здорового розвитку дитини, раціонального харчування, формуванню навичок здорового способу життя».

Враховуючи вимоги Конституції України, в умовах воєнного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод людини (дитини) і громадянина із зазначенням строку дії цих обмежень. Не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені статтями 24-25, 27-29, 40, 47, 51, 52, 55-63 Основного закону української держави²³.

¹⁹ Конвенція про права дитини : прийнята і проголошена Генеральною Асамблеєю ООН від 20 листопада 1989 року. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021 (дата звернення: 31.08.2025).

²⁰ Про охорону дитинства : Закон України від 26 квітня 2001 року № 2402-III (із змінами станом на 06.07.2025). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2402-14> (дата звернення: 28.08.2025).

²¹ ХАРТІЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ПРО ОСНОВНІ ПРАВА ВІД 1 ГРУДНЯ 2009 РОКУ. URL: <https://ccl.org.ua/posts/2021/11/hartiya-osnovnyh-prav-yeuropejskogo-soyuzu/> (дата звернення: 14.08.2025).

²² Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України від 28 червня 1996 року (із змінами станом на 01.01.2020). URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата доступу: 25.08.2025).

²³ Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України від 28 червня 1996 року (із змінами станом на 01.01.2020). URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата доступу: 25.08.2025).

У відповідності до стаття 68 Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни²⁴ «у жодному разі смертної кари не може бути призначено особі, що перебуває під захистом, яка на момент скоєння злочину не досягла 18-річного віку». У відповідності до статті 76 цього міжнародного нормативно-правового акту²⁵ особи, що перебувають під захистом, обвинувачені у скоєнні злочину, повинні: 1) знаходитися в окупованій країні, а в разі засудження повинні там само відбувати строк покарання; 2) бути, якщо це можливо, відділені від інших ув'язнених, причому для них повинно бути встановлено санітарний та харчовий режими, що є достатніми для підтримання їхнього здоров'я та відповідають режимам в'язниць окупованої країни; 3) отримувати таку медичну допомогу, яку вимагає стан їхнього здоров'я; 4) їм буде дозволено користуватись духовною підтримкою, яка б могла їм допомогти; 5) буде взято до уваги запровадження спеціального режиму для неповнолітніх.

Згідно норм статті 51 Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни²⁶ окупаційна держава не може примушувати: 1) до роботи осіб, що перебувають під захистом, яким не виповнилося 18 років, а по досягненню такого віку – лише до такої роботи, яка є необхідною або для забезпечення потреб окупаційної армії, або для забезпечення населення окупованої країни комунальними послугами або продуктами військових діях; 2) осіб, що перебувають під захистом, служити в її збройних чи допоміжних силах; забороняється будь-який тиск чи пропаганда, спрямовані на забезпечення добровільного вступу на військову службу²⁷.

У жодному разі *примусове залучення до праці* не повинно призводити до участі працівників в організаціях військового або напіввійськового характеру²⁸. Така ж норма передбачена у статті 30 «Заборона участі дітей

²⁴ Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни : прийнята 12 серпня 1949 року : ратифіковано із застереженнями Указом ПВР УРСР від 03.07.1954. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 03.09.2025).

²⁵ Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни : прийнята 12 серпня 1949 року : ратифіковано із застереженнями Указом ПВР УРСР від 03.07.1954. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 03.09.2025).

²⁶ Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни : прийнята 12 серпня 1949 року : ратифіковано із застереженнями Указом ПВР УРСР від 03.07.1954. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 03.09.2025).

²⁷ Вайда Т.С. Стокгольмський синдром жертви: поняття, прояв та фактори формування особистісного утворення (на прикладі війни 2022 року в Україні). *Актуальні питання вдосконалення судово-експертної та правоохоронної діяльності* : матеріали засідання № 4 постійно діючої Міжнародної науково-практичної конференції 16 грудня 2022 року, м. Кропивницький, Кіровоградський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр Міністерства внутрішніх справ України. Кіровоград: 2022. С. 89-93.

²⁸ Вайда Т.С. Деякі аспекти сучасного колабораціонізму в освітній галузі (на прикладі російсько-української війни 2022-2023 рр). *Актуальні питання кримінально-правової*

у воєнних діях і збройних конфліктах» ЗУ «Про охорону дитинства» визначає обмеження щодо участі дітей у воєнних діях і збройних конфліктах, створення дитячих воєнізованих організацій та формувань, пропаганда серед дітей війни і насильства забороняються. У зв'язку з цим «держава вживає всіх можливих заходів для забезпечення захисту прав дітей, які перебувають у зоні воєнних дій і збройних конфліктів, та догляду за ними. Їм надається матеріальна, медична та інша допомога, в разі потреби їх влаштовують у заклади для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, заклади охорони здоров'я тощо».

Стаття 17 Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни²⁹ передбачає, що сторони військового конфлікту повинні намагатися укласти місцеві угоди *про евакуацію з обложених або оточених зон дітей і породілей*. В свою чергу стаття 35 цього міжнародного нормативно-правового акту гарантує, що «будь-яка особа, що перебуває під захистом, яка захотіла би залишити територію на початку чи під час конфлікту, матиме право це зробити, якщо її виїзд не суперечить національним інтересам держави».

У відповідності до статті 82 Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни «протягом усього періоду інтернування члени однієї сім'ї, особливо батьки та діти будуть проживати разом, за винятком випадків, коли через стан здоров'я, місце роботи чи застосування положень глави IX розділу IV «Правила, що стосуються поводження з інтернованими»³⁰ Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни розлучення буде необхідним і матиме тимчасовий характер.

Інтерновані особи мають право вимагати, щоб їхні діти, які залишилися на свободі без опіки батьків, були інтерновані разом з ними. Завжди, коли це можливо, члени інтернованої сім'ї повинні жити в одному приміщенні, але окремо від інших інтернованих; їм повинні бути надані необхідні умови для сімейного життя»³¹. Також діти віком до п'ятнадцяти років, вагітні жінки та матері дітей віком до семи років повинні мати право скористатися як іноземці при перебуванні на

кваліфікації, документування та розслідування колабораціонізму : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, ОДУВС, 21 липня 2023 року). – Одеса: Вид-во «Юридика», 2023. С. 63-69.

²⁹ Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни : прийнята 12 серпня 1949 року : ратифіковано із застереженнями Указом ПВР УРСР від 03.07.1954. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 03.09.2025).

³⁰ Інтерновані особи (*уточнено нами*) – це особи, які в умовах війни або конфлікту піддаються примусовому затриманню та поселенню, причому це може стосуватися як військових, так і цивільних осіб, а також громадян ворожих держав.

³¹ Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни : прийнята 12 серпня 1949 року : ратифіковано із застереженнями Указом ПВР УРСР від 03.07.1954. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 03.09.2025).

території сторони окупанта перевагами настільки, наскільки й громадяни держави, на території якої вони перебувають (стаття 39 цієї Конвенції) – змогу отримувати індивідуальну або колективну допомогу, що їм надсилатиметься, право на медичну допомогу та лікування в лікарні якщо цього вимагає стан їхнього здоров'я, сповідувати свою релігію та отримувати духовну підтримку від служителів їхньої віри, право залишити регіон іноземної країни, територія котрої є особливо небезпечною у зв'язку з веденням воєнних дій. Вагітні, жінки, що годують дітей груддю та діти до п'ятнадцяти років повинні отримувати додаткові харчі залежно від їхніх фізіологічних потреб (стаття 89 цієї Конвенції).

У відповідності до статті 94 Женевської конвенції³² держави, яка затримує, повинна сприяти інтелектуальній, освітній та спортивній діяльності, потребам у розважаннях серед інтернованих, а також залишати для них право вибору стосовно участі в подібних заходах. Вона повинна вжити всіх практичних заходів з метою забезпечення сприяння такій діяльності, зокрема шляхом надання відповідних приміщень. Інтернованим будуть забезпечені можливості продовжувати навчання чи розпочати нове. повинно бути забезпечено можливість навчання дітей та підлітків. Вони будуть відвідувати школи в місцях інтернувань чи за їхніми межами. Інтерновані будуть мати змогу займатися фізкультурою, спортом та грати в спортивні ігри на свіжому повітрі. З цією метою буде надано достатню кількість відкритої території в усіх місцях інтернування. Для дітей та підлітків також буде відведено спеціальні ділянки.

Разом з тим під час окупації трапляються непоодинокі випадки примусового вивезення дітей на територію країни-агресорки. З цього питання стаття 32 «Захист дитини від незаконного переміщення» ЗУ «Про охорону дитинства» передбачає, що «у порядку, встановленому законодавством України та відповідними міжнародними договорами, держава вживає заходів для боротьби з незаконним переміщенням, вивезенням та поверненням дітей з-за кордону, їх викраденням, торгівлею та контрабандою ними».

Згідно вимог статті 24 цього міжнародного нормативно-правового акту³³ регламентує право дітей, які осиротіли чи були розлучені зі своїми сім'ями внаслідок війни, – «сторони конфлікту вживатимуть усіх необхідних заходів для того, щоб діти до 15 років не залишалися

³² Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни : прийнята 12 серпня 1949 року : ратифіковано із застереженнями Указом ПВР УРСР від 03.07.1954. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 03.09.2025)..

³³ Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни : прийнята 12 серпня 1949 року : ратифіковано із застереженнями Указом ПВР УРСР від 03.07.1954. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 03.09.2025).

напризволяє, а також для того, щоб полегшити, за будь-яких обставин, догляд за ними, виконання обрядів, пов'язаних з їхнім віросповіданням, та їхню освіту. Якщо це буде можливо, їхню освіту слід доручати особам з такими самими культурними традиціями. Сторони конфлікту сприятимуть прийманню цих дітей нейтральною країною на час конфлікту за згодою держави-покровительки, якщо така є, та коли гарантується додержання принципів, викладених в абзаці першому цієї статті. Крім того, вони намагатимуться вжити необхідних заходів для того, щоб особу усіх дітей до 12 років можна було встановити завдяки спеціальним медальйонам або якимось інакше. Кожна особа (зокрема, діти), яка знаходиться на території однієї зі сторін конфлікту або на окупованій нею території, зможе повідомляти членам своєї сім'ї, де б вони не були, а також отримувати від них відомості суто сімейного характеру. Ця кореспонденція повинна пересилатися швидко й без невинновданого зволікання (стаття 25 вищезазначеної Конвенції³⁴).

В умовах перебування окремих територій України в тимчасовій окупації (на прикладі АР Крим, Луганської, Донецької, Херсонської та ін. областей України), під час ведення країною-агресором бойових дій на цій місцевості трапляються випадки проведення незаконними державними органами цих квазіреспублік заходів військово-патріотичного спрямування з дітьми, залучення старшокласників та випускників шкіл до участі у бойових діях. Навіть ВПО в межах однієї країни не завжди знаходять належне сприйняття та розуміння з боку місцевого населення цього складного соціального статусу, часто проявляють вороже ставлення до осіб з іншого регіону України³⁵. У свою чергу, на нашу думку, з врахуванням сучасного стану перебування нашої держави в умовах війни потребує активізації система військово-патріотичного виховання підростаючого покоління учнівської та

³⁴ Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни : прийнята 12 серпня 1949 року : ратифіковано із застереженнями Указом ПВР УРСР від 03.07.1954. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 03.09.2025).

³⁵ Вайда Т.С. Феномен ксенофобії у сучасному українському суспільстві: поняття та фактори несприйняття жителями територіальної громади осіб, які ментально відрізняються від них (на прикладі нацменшин та переселенців). *Гуманітарні стандарти правових систем у сучасному світі: виклики, рішення, тенденції* : матеріали Міжнародного науково-практичного конгресу у 2 частинах. Частина 1. (м. Запоріжжя, 16 травня 2024 року) / за заг. ред.: Т.О. Коломєць. Запоріжжя: ЗНУ, 2024. С. 28-36.

студентської молоді з використанням освітньо-виховних можливостей всіх закладів освіти^{36,37,38}.

Враховуючи вимоги статті 23 Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни³⁹ кожна з воюючих сторін повинна дозволяти «вільне пропускання всіх посилок з найважливішими продуктами харчування, одягом і тонізуючими засобами, призначеними для дітей, молодших 15 років, вагітних жінок та породілей».

У відповідності до статті 38 Конвенції про права дитини⁴⁰ держави-учасниці зобов'язані «поважати норми міжнародного гуманітарного права, що застосовуються до них у випадку збройних конфліктів і мають відношення до дітей, та забезпечувати їх додержання», вживати всіх можливих заходів для забезпечення того, щоб особи, які не досягли 15-річного віку, не брали безпосередньої участі у воєнних діях; утримуватися від призову будь-якої особи, яка не досягла 15-річного віку, на службу до збройних сил (при вербуванні з числа осіб, які досягли 15-річного віку, але яким ще не виповнилося 18 років, прагнути віддавати перевагу особам більш старшого віку). Також згідно з своїми зобов'язаннями за міжнародним гуманітарним правом, пов'язаним із захистом цивільного населення під час збройних конфліктів, держави-учасниці зобов'язані вживати всіх можливих заходів з метою забезпечення захисту дітей, яких торкається збройний конфлікт, та догляду за ними.

У свою чергу стаття 39 Конвенції про права дитини⁴¹ передбачає вживання всіх необхідних заходів для сприяння фізичному та

³⁶ Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності : Закон України від 13 грудня 2022 року № 2834-IX (із змінами станом на 01.01.2025). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text> (дата звернення: 07.09.2025).

³⁷ Про Концепцію допризовної підготовки і військово-патріотичного виховання молоді : Указ Президента України від 25 жовтня 2002 року № 948/2002 (із змінами станом на 16.12.2014). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/948/2002#Text> (дата звернення: 07.09.2025).

³⁸ Вайда Т.С. Військово-патріотичне виховання молоді як обов'язковий елемент підготовки громадян України до національного спротиву: завдання Національної поліції. Удосконалення професійної підготовки поліцейських щодо здійснення ефективної службово-бойової діяльності : матеріали круглого столу (м. Херсон, 28 квітня 2022 року) / за заг. ред. канд. пед. наук, доц. Вайди Т.С. – Одеса: ОДУВС, 2022. С. 5-11.

³⁹ Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни : прийнята 12 серпня 1949 року : ратифіковано із застереженнями Указом ПВР УРСР від 03.07.1954. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 03.09.2025).

⁴⁰ Конвенція про права дитини : прийнята і проголошена Генеральною Асамблеєю ООН від 20 листопада 1989 року. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021 (дата звернення: 31.08.2025).

⁴¹ Конвенція про права дитини : прийнята і проголошена Генеральною Асамблеєю ООН від 20 листопада 1989 року. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021 (дата звернення: 31.08.2025).

психологічному відновленню та соціальній інтеграції дитини, яка є жертвою катувань чи будь-яких жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поведінки, покарання чи збройних конфліктів. Таке відновлення і реінтеграція мають здійснюватися в умовах, що забезпечують здоров'я, самоповагу і гідність дитини.

Стаття 50 Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни⁴² визначає, що окупаційна держава повинна в співробітництві з державними та місцевими органами влади: 1) сприяти належному функціонуванню закладів, відповідальних за піклування про дітей і їхню освіту; 2) вжити всіх необхідних заходів для полегшення процедури встановлення особи дітей та реєстрації їхніх сімейних зв'язків; за будь-яких обставин не повинна змінювати їхнього громадянського статусу або вносити їх до списків підконтрольних їй формувань або організацій; 3) вжити всіх необхідних заходів, щоб забезпечити ними дітей, які втратили батьків чи були з ними розлучені в результаті війни і які не мають можливості отримати необхідне піклування з боку близького родича або друга; 4) навчання повинно здійснюватися по можливості особами їхньої національності, мови та релігії, якщо місцеві установи виявляються неспроможними забезпечити утримання та освіту дітей⁴³; спеціальний відділ бюро, створеного згідно зі статтею 136 повинен вживати всіх необхідних заходів для встановлення особи дітей, якщо існують сумніви стосовно їхньої особи; дані про їхніх батьків та інших близьких родичів, якими вони володітимуть необхідно також реєструвати; 5) не повинна перешкоджати реалізації будь-яких преференційних заходів стосовно надання харчування, медичної допомоги та забезпечення захисту постраждалих внаслідок війни, реалізація яких була затверджена до початку окупації з метою сприяння дітям віком до 15 років, вагітним жінкам⁴⁴ та матерям дітей віком до 7 років.

⁴² Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни : прийнята 12 серпня 1949 року : ратифіковано із застереженнями Указом ПВР УРСР від 03.07.1954. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 03.09.2025).

⁴³ Вайда Т.С. Українська мова як фактор забезпечення національної безпеки держави (на прикладі дотримання вимог мовного законодавства у ЗВО МВС України). *Бухгалтерський облік, контроль та аналіз в умовах інституційних змін* : збірник наукових праць VI Всеукраїнської науково-практичної конференції. м. Полтава, 26 жовтня 2023 р. Полтава: ПДДА, 2023. С. 777-781.

⁴⁴ Вайда Т.С. Особливості надання правоохоронцями домедичної допомоги породіллі при передчасних/раптових пологах в бомбосховищі (під час бойових дій в умовах запровадженого воєнного стану). *Problems of science and practice, tasks and ways to solve them. Proceedings of the XI International Scientific and Practical Conference*, Warsaw, Poland, March 22-25, 2022. (428 p.). Pp. 231-237. DOI – 10.46299/ISG.2022.1.11.

2. Вибухонебезпечні предмети-наслідки війни⁴⁵ як небезпечний елемент деокупованого середовища для проживання дітей

На прикладі звільнених Збройними Силами України окремих регіонів України від російських загарбників (Херсонська, Миколаївська, Запорізька, Київська, Харківська, Чернігівська та ін. області) можна констатувати, що війська окупантів під час тимчасового захоплення ними цих територій зазвичай мінують рубежі оборони, підступи до військових об'єктів (аеродромів, штабів і місць дислокації особового складу, навколишню місцевість біля складів боєприпасів і баз паливно-мастильних матеріалів тощо).

При відступі диверсійно-розвідувальні групи супротивника та його спеціальні військові підрозділи також замінують існуючі транспортні комунікації (автодороги, залізниці), придатні ділянки для можливого переміщення військових підрозділів ЗСУ чи місцевого населення (польові дороги, стежки, річки тощо), зручні місця для потенційної зупинки та зосередження військ і техніки, інженерні споруди (мости, тунелі, греблі), промислові підприємства, об'єкти паливopостачання (склади та паливні пункти, трубопроводи, АЗС тощо), об'єкти електропостачання (ЛЕП, трансформаторні підстанції тощо), інфраструктуру зв'язку (телевізійні та радіовишки, супутникові антени, кабельні канали та ін.), енергогенеруючі об'єкти (гідроелектростанції, теплоелектростанції, водopостачання) та ін., тим самим створюючи перешкоди як для оперативного переслідування українськими військами окупаційних підрозділів країни-агресора, так і спричиняючи додаткові відтерміновані ураження саморобними вибуховими пристроями цивільного населення, сповільнюючи відновлення на звільнених територіях нормального життя (повернення населення, ведення землеробства, розвиток інфраструктури та рекреації тощо)⁴⁶.

Отже, на звільненій від ворога місцевості виникає забруднена ВВП територія (акваторія) – вибуховими матеріалами промислового призначення та саморобного виготовлення (саморобними вибуховими пристроями, розтяжками), боєприпасами, що містять вибухові речовини, а також біологічні та хімічні речовини – бомби і боеголовки; керовані і балістичні ракети; артилерійські, мінометні, ракетні боєприпаси і набойі до стрілецької зброї; усі міни, торпеди і глибинні бомби; піротехнічні вироби військового та спеціального призначення; касетні бомби і касети;

⁴⁵ Вибухонебезпечні предмети – наслідки війни (*міжнар.*) – термін, який означає боєприпаси, що не вибухнули, а також залишені вибухонебезпечні боєприпаси.

⁴⁶ Вайда Т.С., Скрипка О.І. Гуманітарне розмінування звільнених від ворога територій України як першочергове завдання органів Національної поліції після деокупації регіонів. *Актуальні питання вдосконалення судово-експертної та правоохоронної діяльності* : збірник матеріалів засідання № 5 постійно діючої Міжнародної науково-практичної конференції (м. Кропивницький, 24 березня 2023 р.). Кропивницький: ТОВ «Центрально-Українське видавництво», 2023. – С. 97-105.

електричні вибухові пристрої; ворожі дрони та інші предмети, що є вибухонебезпечними за своєю природою. Деякі з них, що були виявлені місцевими жителями у місцях ведення минулих бойових дій, можуть зберігатися окремими громадянами, які не знають їх небезпечних уражаючих властивостей.

Більшість мін, які виявлені під час гуманітарного розмінування в Україні, – радянського виробництва, зокрема ПФМ-1, ПМН, ОЗМ, ТМ, а також сучасні російські або імпровізовані вибухівки (саморобні вибухові пристрої, *дали* – СВІП), створені, в тому числі, на 3D-принтерах. Американських мін в Україні виявлено не було.

Варто зазначити, що рф не є державою-учасницею Конвенції про заборону застосування, накопичення запасів, виробництва і передачі протипіхотних мін та про їхнє знищення⁴⁷ (Оттавської конвенції – *уточнено нами*), країна-агресорка з 2014 року широко використовує протипіхотні міни як метод ведення війни в Україні. З 2022 року масове використання Росією таких засобів створило асиметричну перевагу для агресора. У зв'язку з цим українська держава тимчасово (до моменту повного припинення збройної агресії російської федерації проти України) зупинила дію вище зазначеної Конвенції, участь у котрій обмежувала право України на самооборону – у такий спосіб повернуто право використовувати і виробляти протипіхотні міни, що є важливим елементом інженерного захисту ЗСУ на полі бою.

За інформацією Національного органу з питань протимінної діяльності, площа територій України, які можуть бути потенційно забрудненими вибухонебезпечними залишками війни, зменшилася у 2024 році на 17 000 км² та на сьогодні становить 139 000 км². Таким є результат спільної роботи операторів протимінної діяльності й підрозділів розмінування Сил безпеки та оборони⁴⁸. Протягом минулого (2024 – *уточнено нами*) року було обстежено та очищено від вибухонебезпечних предметів 3 152,52 км² земель сільсько-господарського призначення, з яких розміновано понад 2 500 км².

Деякі аналітики називають Україну найбільш замінованою країною у світі. Так, за інформацією керівника Програми протимінної діяльності Програми розвитку ООН (UNDP) в Україні П. Геслопа, нині понад 20 % території України вважається потенційно забрудненою ВВП. У таких

⁴⁷ Про зупинення для України дії Конвенції про заборону застосування, накопичення запасів, виробництва і передачі протипіхотних мін та про їхнє знищення : Закон України від 15 липня 2025 року № 4519-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4519-20#n2> (дата звернення: 19.08.2025).

⁴⁸ Площа територій України, потенційно забруднених мінами та вибухонебезпечними предметами, зменшилась на 17 000 км² у 2024 році. URL: <https://mod.gov.ua/news/ploshha-teritorij-ukrayini-potencijno-zabrudnenih-minami-ta-vibuhonebezpechnimi-predmetami-zmenshilas-na-17-000-km-u-2024-roczі> (дата звернення: 19.08.2025).

районах проживає більше 6 млн осіб⁴⁹. Від початку повномасштабного вторгнення Росії зафіксовано понад 812 інцидентів, пов'язаних із мінами та нерозірваними боєприпасами. За його словами, під час російської війни проти України було випущено щонайменше 12 млн одиниць боєприпасів. Якщо врахувати, що 10 % з них не спрацювали, то в землі може залишатися 1,2 млн одиниць нерозірваних снарядів. П. Геслоп також вказав на низьку якість зброї РФ, зокрема з Північної Кореї, яка часто має до 40 % відмов і залишається важливим чинником забруднення. Тому показник нерозірваних вибухових матеріалів може бути набагато вищим.

За результатами реалізації Плану виконання заходів з гуманітарного розмінування деокупованих територій України у 2024 році нетехнічне обстеження проведено у 165 громадах в межах 7 областей, що перевищило заплановане майже в 3 рази. При цьому було ідентифіковано 2 291 ділянку імовірно чи фактично забруднених територій загальною площею 302,9 км².

З 2014 року по грудень 2021 р., за даними Звіту щодо збору даних про постраждалих від вибухонебезпечних предметів та інцидентів, підготовленого Програмою розвитку ООН в Україні (Mine victim and accident data collection in Ukraine: Final report), на території України сталося 650 інцидентів, у яких постраждало 1078 цивільних осіб, із них 312 осіб померло.

Станом на 28.06.2024 року, починаючи з лютого 2022 р., за інформацією бази даних нещасних випадків серед цивільних, пов'язаних з мінами та ВВП, на підконтрольних територіях сталося 607 інцидентів, у яких постраждало ще 889 цивільних осіб, з них 277 осіб загинуло (14 дітей), а 612 осіб отримали поранення (74 дитини). Проте масштаб забруднення ВВП постійно збільшується у зв'язку з продовженням активних бойових дій, що зумовлює зростання кількості таких інцидентів. У цьому контексті та з огляду на необхідність забезпечення дотримання принципу верховенства права важливим залишається дотримання зобов'язань, уже взятих на себе Україною у сфері поводження з ВВП та протимінної діяльності в рамках міжнародних договорів у сфері протимінної діяльності, ратифікованих Україною⁵⁰.

За відомчою статистикою НПУ МВС України, від 24 лютого 2022 року – початку повномасштабного вторгнення військ країни-агресора – фахівці вибухотехнічної служби (далі – ВТС) Національної поліції

⁴⁹ ООН: Мінне забруднення України – глобальна проблема, що впливає на безпеку й світові ціни. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/4001207-oon-minne-zabrudnenna-ukraini-globalna-problema-so-vplivae-na-bezpeku-j-svitovi-cini.html> (дата звернення: 19.09.2025).

⁵⁰ Про схвалення Національної стратегії протимінної діяльності на період до 2033 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2024-2026 роках : розпорядження Кабінету Міністрів України від 28 червня 2024 року № 616-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616-2024-%D1%80#Text> (дата звернення: 28.08.2025).

України загалом обстежили та розмінували понад 45 тисяч гектарів земель, здійснили понад 106 тисяч виїздів на місця обстрілів та небезпечних знахідок, вилучили (знищили або передали Силам оборони) майже 370 тисяч ВНП, майже 17 тонн вибухових речовин.

Як зазначено в Національній стратегії протимінної діяльності на період до 2033 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2024-2026 роках⁵¹, загальна ситуація, що склалася, негативно впливає на безпеку населення (дітей) та його життєдіяльність, що спричинило виникнення проблемних питань у сфері протимінної діяльності, зокрема:

1) *стосовно забезпечення звільнення територій від ВНП для їх безпечного і продуктивного використання, а саме:* а) визначення обсягів і меж забруднення, яке не завершено, що призводить до ряду негативних наслідків; б) неможливість повернення значної частини територій, які не мають ознак забруднення ВНП, до продуктивного використання до завершення нетехнічного обстеження, ідентифікації імовірно забруднених/забруднених територій та виведення решти територій у межах територіальної громади з-під підозри наявності забруднення; в) відсутність системної комунікації із суспільством щодо залучення до професійної роботи у сфері протимінної діяльності представників соціальних груп, ветеранів, осіб з інвалідністю та постраждалих від ВНП;

2) *стосовно зниження впливу ВНП на життя та здоров'я населення, а саме:* а) відсутність координації у навчанні населення ризикам, пов'язаним з ВНП, що призводить до існування прогалин у таких аспектах, як планування заходів з навчання, звітування, а також дублювання відповідних активностей, що зумовлює зниження ефективності використання ресурсів; б) необхідність підтримки та супроводу осіб, постраждалих від ВНП, зокрема невідповідність обсягів наявних гарантій потребам постраждалих осіб, відсутність комплексного забезпечення медичного супроводу і спостереження за постраждалими, а також відсутність системи інтеграції постраждалих осіб у суспільне життя; в) відсутність системного врахування впливу забруднення ВНП на навколишнє природне середовище, яке включало б оцінку такого впливу під час пріоритезації завдань у сфері протимінної діяльності та подальшу реабілітацію забруднених територій;

⁵¹ Операційний план заходів з реалізації у 2024-2026 роках Національної стратегії протимінної діяльності на період до 2033 року // Про схвалення Національної стратегії протимінної діяльності на період до 2033 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2024-2026 роках : розпорядження Кабінету Міністрів України від 28 червня 2024 року № 616-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616-2024-%D1%80#n297> (дата звернення: 28.08.2025).

3) *стосовно розбудови та посилення системи управління протимінною діяльністю, а саме:* а) необхідність розширення наявних спроможностей системи управління якістю у сфері протимінної діяльності; б) побудова планування та розподілу завдань у сфері протимінної діяльності не на визначенні пріоритетів та забезпеченні їх виконання, а з урахуванням спроможностей та пропозицій операторів протимінної діяльності; в) існує потреба в унормуванні єдиної лінії комунікації між органами, які здійснюють управління заходами з протимінної діяльності, та місцевими органами державної влади.

Реалізація заходів цієї Стратегії забезпечить вирішення зазначених проблемних питань у сфері протимінної діяльності, що є однією із складових національної безпеки держави та її економічного відновлення і зростання.

3. Навчання учнівської молоді заходам безпеки при поводженні з вибухонебезпечними предметами

У відповідності до Конвенції про права дитини визнається право дитини на освіту⁵². З метою здійснення цього права держава, зокрема, забезпечує доступність інформації і матеріалів у галузі освіти й професійної підготовки для всіх дітей. Під протимінною діяльністю нами розуміються заходи, що проводяться уповноваженими суб'єктами з метою забезпечення національної безпеки та спрямовані на зменшення соціального, економічного та екологічного впливу вибухонебезпечних предметів на життя та діяльність населення⁵³. **У відповідності до статті 5 «Основні складові протимінної діяльності в Україні»** ЗУ «Про протимінну діяльність» серед основних складових протимінної діяльності в Україні є інформування про небезпеки від ВНП та навчання з попередження ризикам, пов'язаним із ВНП⁵⁴. Важливою умовою запобігання ураженню дітей ВНП є навчання ризикам, пов'язаних з ВНП, – проведення заходів, спрямовані на зменшення ризику тілесного ушкодження, спричиненого ВНП, шляхом підвищення інформованості учнівської молоді.

Важливою складовою протимінної діяльності є навчання учнів закладів середньої освіти ризикам, пов'язаним із поводженням з вибухонебезпечними предметами (*далі* – НРВНП) – організаційно-

⁵² Конвенція про права дитини : прийнята і проголошена Генеральною Асамблеєю ООН від 20 листопада 1989 року. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021 (дата звернення: 31.08.2025).

⁵³ Про протимінну діяльність в Україні : Закон України від 6 грудня 2018 року № 2642-VIII (із змінами станом на 01.01.2024). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2642-viii#Text> (дата звернення: 20.02.2025).

⁵⁴ Про протимінну діяльність в Україні : Закон України від 6 грудня 2018 року № 2642-VIII (із змінами станом на 01.01.2024). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2642-viii#Text> (дата звернення: 20.02.2025).

роз'яснювальні заходи, спрямовані на зменшення ризику тілесного ушкодження, спричиненого ВНП, шляхом підвищення інформованості населення. При цьому значну небезпеку для дітей складають протипіхотні міни. Звідси важливе місце, на нашу думку, в системі профілактичної роботи займає агітаційно-просвітницька робота щодо незастосування протипіхотних мін, під котрою нами розуміються заходи у сфері протимінної діяльності, які спрямовані на заклик до заборони їх використання та зміну суспільної думки у відношенні до принципів гуманності⁵⁵.

Стандартна операційна процедура 12.10/ДСНС «Навчання населення ризикам, пов'язаним із поводженням з вибухонебезпечними предметами»⁵⁶ (далі – СОП) розроблена відповідно до ІМАС 12.10:2013, ІДТ «Навчання ризикам небезпек від мін та вибухонебезпечних залишків війни»⁵⁷ визначає організацію і порядок виконання органами та підрозділами цивільного захисту завдань і заходів щодо навчання населення, зокрема учнівської молоді, ризикам, пов'язаним із поводженням з ВНП⁵⁸.

Під вибухонебезпечними предметами (ВНП) нами розуміється будь-які боєприпаси, що містять вибухові речовини, матеріали ядерного ділення або ядерного синтезу, а також біологічні та хімічні речовини, які включають в себе бомби і боєголовки, крилаті і балістичні ракети, артилерійські, мінометні, ракетні снаряди і боєприпаси до легкої стрілецької зброї, усі різновиди мін, торпеди і глибинні бомби, піротехнічні матеріали, касетні суббоєприпаси та їх контейнери, піропатрони та піротехнічні пристрої, електропірозапали, замасковані та саморобні вибухові пристрої, а також будь-які схожі або пов'язані з цим елементи чи компоненти, вибухонебезпечні за своєю природою.

⁵⁵ Про протимінну діяльність в Україні : Закон України від 6 грудня 2018 року № 2642-VIII (із змінами станом на 01.01.2024). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2642-viii#Text> (дата звернення: 20.02.2025).

⁵⁶ Про затвердження СОП 12.10/ДСНС. Навчання населення ризикам, пов'язаним із поводженням з вибухонебезпечними предметами : Окреме доручення ДСНС України від 04.03.2020 р. № В-32. URL: https://www.dsns.gov.ua/files/evgen/normativna_baza/SOP_12_10.pdf (дата доступу: 24.08.2025).

⁵⁷ ІМАС 12.10:2013, ІДТ. Навчання ризикам небезпек від мін та вибухонебезпечних залишків війни (ЕОРЕ) : міжнародний стандарт з протимінної діяльності (служба Організації Об'єднаних Націй з питань протимінної діяльності (UNMAS), Нью-Йорк, 1 квітня 2010 р. (з врахуванням поправки 3, вересень 2020 року)). Друге видання. URL: https://www.mineactionstandards.org/fileadmin/uploads/imas/Standards/Russian/IMAS_12.10_Ed.2_Am.3_Ru.pdf (дата звернення: 25.07.2025).

⁵⁸ Порядок проведення органами та підрозділами цивільного захисту нетехнічного обстеження територій, імовірно забруднених вибухонебезпечними предметами : Окреме доручення Голови ДСНС від 03.06.2020 № В-63 про Стандартну операційну процедуру 08.10/ДСНС. URL: <https://dsns.gov.ua/upload/2/6/8/9/6/1/xT3qhVpB4aVBVDPMFL73JOFwlaOgumsmm0N0z96L.pdf> (дата звернення: 24.05.2025).

В системі діяльності органів цивільного захисту ВВП розділяють на такі категорії: I категорія – ВВП, що *не споряджені засобами (пристроями) ініціювання*, а також ВВП, що споряджені засобами (пристроями) ініціювання, які *не мають ознак* механічного, термічного та інших видів *пошкоджень*, або їх стан дозволяє переведення з «бойового» у «безпечне (транспортне)» положення; II категорія – ВВП, *споряджені засобами (пристроями) ініціювання та мають ознаки проходження через «канал ствола», наявність на засобах (пристроях) ініціювання механічних, термічних та інших видів пошкоджень*, або переведення засобів (пристроїв) ініціювання з «бойового» положення у «безпечне (транспортне)» неможливе, а також ВВП, споряджені *засобами (пристроями) ініціювання невідомої конструкції*⁵⁹.

3.1. Мета та основні заходи здійснення навчання учнів закладів середньої освіти ризикам, пов'язаним із поводженням з вибухонебезпечними предметами

Метою НРВВП є забезпечення обізнаності різних категорій населення у громадах (зокрема, учнів закладів середньої освіти, далі – ЗСО) з різновидами ризику, що створюються ВВП, а також підтримання такої моделі поведінки дітей, яка знижує ризик для них, інших людей, майна і навколишнього середовища. НРВВП скорочує ризик до такого рівня, під час якого діти та інші категорії людей зможуть жити вільно та безпечно, відновити та користуватися навколишнім природним середовищем, в якому економічний і соціальний розвиток може відбуватися без обмежень, обумовлених забрудненням ВВП. НРВВП є невід'ємною частиною планування і здійснення заходів протимінної діяльності. Процес НРВВП включає в себе обмін інформацією з такою категорією населення як діти, які проживають та навчаються в зоні небезпеки (на деокупованій території – уточнено нами) та проінформовані щодо безпечної поведінки.

Інформування про безпечну поведінку являє собою інформаційні та освітні заходи, повідомлення, що передаються шляхом: 1) особистого обміну інформацією (як між учнями одного класу/школи, так і за участі вчителів чи фахівців ДСНС чи НПУ); 2) засобами масової інформації (телебачення, радіо, інтернет, друковані засоби масової інформації); 3) використання наочних засобів (плакатів та листівок). Такі заходи можуть проводитися в офіційному та неофіційному оточенні. У надзвичайній ситуації, у зв'язку з обмеженнями за часом і нестачею

⁵⁹ Про затвердження Порядку оперативного реагування органів та підрозділів цивільного захисту на повідомлення про виявлення вибухонебезпечних предметів : Окреме доручення ДСНС України від 14.12.2021 р. № В-485. URL: <https://dsns.gov.ua/upload/2/6/8/9/6/8/w72fAPD0BqqFgBis9pis0zl7RmEr0wFiDbWyT4mi.pdf> (дата доступу: 24.08.2025).

точних даних, найбільш практичним способом доведення інформації про безпечну поведінку для зменшення ризику є повідомлення через ЗМІ – канали громадського інформування (телебачення, соціальні мережі інтернет ресурсів, мобільний зв'язок) тощо.

У більш стабільних умовах повідомлення, пов'язані з безпечною поведінкою, здійснюються в рамках комплексної стратегії щодо зменшення ризику в рамках програми протимінної діяльності і включає в себе заходи в межах громади, інтегрування в програми закладів освіти та інші соціальні й економічні заходи для збільшення масштабу впливу.

Інтегрування НРВНП до системи закладів освіти та включення його до навчальної програми є основною стратегією через тривалу проблему ВНП, з якою матимуть справу кілька поколінь населення України. Таке інтегрування є методом, спрямованим на дуже велику кількість дітей, оскільки ВНП є довготривалою або залишковою проблемою, яка потребує множинних та довготривалих рішень. Інформація та засоби її доведення мають бути відповідними для різних вікових груп. Програма НРВНП не має викладатись у вигляді окремого предмета, а може включатись у вигляді позапрограманого предмета, або включатися до навчальної програми про життєво необхідні вміння або навички, або до програми про соціальне оточення.

Для планування довготривалих заходів НРВНП необхідно чітко розмежувати населення на вікові категорії та групи ризику, що забезпечить більш сприятливе та зрозуміле сприйняття ними інформації.

При утворенні нових небезпечних територій, забруднених ВНП, необхідно визначити порядок додаткового збору та поширення інформації: надавати населенню, зокрема, учням ЗСО, постійно оновлену інформацію про зони забруднені ВНП та їх види; доводити детальну інформацію про всі можливі лікувальні та медичні заклади для надання допомоги потерпілим від ВНП та умови надання наявної підтримки особам, які постраждали від ВНП; здійснювати інформаційну підтримку потерпілих від ВНП під час евакуації населення із замінованих територій та мінних полів; інформувати населення (учнів школи) про порядок дій та техніку безпеки під час проведення заходів з очищення територій від ВНП; визначати типи явних видів небезпек та навчання щодо можливого їх впливу на безпеку та життя громадян.

3.2. Організація та проведення навчання учнів ЗСО ризикам, пов'язаним із поводженням з вибухонебезпечними предметами

Загальна організація проведення НРВНП. Для організації проведення НРВНП у межах регіону в головних управліннях (управліннях) ДСНС в областях та м. Києві (далі – територіальні органи управління) призначається відповідальна особа. У разі відсутності у підпорядкуванні територіального органу управління піротехнічного підрозділу, або якщо

територія регіону поділена на декілька зон відповідальності, – територіальним органом управління організовується взаємодія з відповідним формуванням центрального підпорядкування ДСНС щодо організації та проведення НРВНП у межах визначених зон відповідальності.

До функцій і повноважень осіб, на яких покладено безпосередню організацію проведення НРВНП, належить: 1) здійснення моніторингу навчальних матеріалів, що надходять до населення (шкільних колективів) на достовірність та актуальність інформації в залежності від потреб цієї категорії населення, що знаходяться у зонах небезпеки; 2) координацію з місцевими органами виконавчої влади та місцевого самоврядування щодо впровадження НРВНП; 3) участь у розробці плану виконання завдань та заходів з протимінної діяльності на території регіону, в частині навчання учнів ризикам, пов'язаним із поводженням з ВНП в залежності від потреб регіону; 4) забезпечення виконання інших заходів, пов'язаних із НРВНП.

НРВНП з різними верствами населення, зокрема, учнівської молоді, в громадах регіонів проводиться у такі способи: 1) шляхом роз'яснювальної роботи; 2) проведення освітніх заходів.

Основними шляхами проведення роз'яснювальної роботи з категорією учнівської молоді з напряду протимінної безпеки є такі: 1) спілкування з учнями місцевих ЗСО напередодні та під час проведення піротехнічними підрозділами нетехнічного і технічного обстежень та розмінування; 2) оприлюднення освітньої тематичної інформації в засобах масової інформації (радіо, телебачення, інтернет); 3) розміщення інформації у спеціальних рубриках на веб-сайтах апарату та територіальних підрозділів ДСНС, органів влади та місцевого самоврядування, шкільних сайтах та на стендах у приміщеннях і громадських приймальнях тощо; 4) адресна розсилка дидактичних (наочних) матеріалів поштою, зокрема електронною; 5) поширення друкованих інформаційних матеріалів (буклетів, брошур, листівок тощо) у загальнодоступних закладах (центрах культури, торгівлі, бібліотеках міста чи школи тощо); 6) проведення брифінгів та прес-конференцій за участі учнів місцевих шкіл, а також семінарів, зустрічей з вчителями, класними керівниками та керівництвом школи, представниками громадських організацій, експертних нарад та інших тематичних заходів; 7) проведення індивідуальних бесід з окремими учнями, які виявили ВНП; 8) організація тематичних телефонних «гарячих ліній».

Проведення заходів із роз'яснювальної роботи серед учнів як однієї з категорій населення *покладається на:* 1) фахівців, до функцій та обов'язків яких належить здійснення ідентифікації ВНП; 2) посадових осіб, до функцій та повноважень яких належить організація обліку,

аналізу та управління інформацією з гуманітарного розмінування; 3) фахівців піротехнічних підрозділів.

У разі, коли питання стосується інтересів багатьох навчальних закладів в декількох адміністративно-територіальних одиниць регіону, то для успішного його вирішення проводяться *роз'яснювальні кампанії*. Роз'яснювальна кампанія передбачає поетапне та узгоджене використання різноманітних каналів комунікації *для досягнення поставленої мети* – формування в окремих навчальних закладах (класах) необхідних знань про ВМП, розуміння небезпеки, формування цільових уявлень та стереотипів.

До проведення роз'яснювальної кампанії можуть залучатися представники інших центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, а також інших підприємств, установ і організацій (за згодою).

Перед проведенням роз'яснювальної кампанії складається План її проведення, який має містити такі розділи: 1) мета роз'яснювальної кампанії; 2) окремі верстви (групи) населення (в нашому випадку учнівська молодь), на які спрямовується роз'яснювальна кампанія; 3) ключові повідомлення, що містять основні аспекти пріоритетних питань державної політики, які необхідно висвітлити; 4) методи та способи інформування (у рамках роз'яснювальної кампанії повинні передбачатися проведення прес-конференцій, семінарів, тренінгів, обговорень за круглим столом, поїздок з метою надання учням та педагогічним працівникам роз'яснень, а також виготовлення рекламних матеріалів, створення спеціальних рубрик на офіційних веб-сайтах тощо); моніторинг та оцінка результатів.

Додатково під час збройних конфліктів в інформаційних заходах, які мають природу конкретної спрямованості *вказується*: 1) особливості порядку дій та поведінки населення (учнівської молоді) при виникненні конкретної події (наприклад, при виявленні ВМП); 2) конкретна територія, що забруднена ВМП; 3) найбільш характерні типи боєприпасів, що перебувають в зоні, яка звільнена від військового конфлікту; 4) найбільш розповсюджені способи встановлення мін чи інших видів боєприпасів (непомітні дроти-розтяжки, саморобний вибуховий пристрій), що характерні для конкретного регіону (території) чи певної верстви населення; 5) основні моменти розпізнавання ділянок забруднених ВМП; 6) наявні види небезпек у залежності від конкретного виду озброєння, що перебуває на зберіганні (НС на складах зберігання боєприпасів); 7) пункти надання допомоги постраждалому населенню; 8) контактні дані пунктів інформування населення.

Під час проведення роз'яснювальної роботи одночасно проводяться заходи з нетехнічного обстеження фахівцями піротехнічних підрозділів ДСНС території регіону відповідно до пункту 3 розділу III СОП

08.10/ДСНС⁶⁰. Не рідше 2 разів на рік проводяться бесіди з учнями усіх шкіл щодо порядку дій при виявленні ВНП. Особливо наполегливо цю роботу необхідно проводити перед початком сходу снігової маси, розгортанням польових робіт, початком весняно-літнього періоду масового відпочинку.

ПРВНП (освітні заходи), проводяться планово, відповідно до планів підрозділів, чи оперативно, у разі необхідності, залежно від оперативної обстановки певного регіону чи території.

Навчання дітей дошкільного віку, учнів ЗСО здійснюється за місцем навчання. До проведення освітніх заходів залучаються: 1) посадові особи підрозділу взаємодії із засобами масової інформації та комунікацій з громадськістю; 2) фахівці управління/відділів/секторів запобігання надзвичайним ситуаціям; 3) фахівці піротехнічних підрозділів; 4) фахівці структурних підрозділів, що відповідають за проведення ідентифікації ВНП чи такі, які мають досвід такої роботи, але перебувають на інших посадах; 5) фахівці структурних підрозділів соціально-гуманітарної роботи та психологічного забезпечення; 6) фахівці медичної служби; 7) науково-педагогічний, педагогічний склад відомчих навчальних закладів ДСНС, що у своїй повсякденній діяльності займається навчанням у сфері протимінної діяльності, а також інший науково-педагогічний, педагогічний склад, що має відповідний досвід проведення піротехнічних робіт та робіт з розмінування (гуманітарного розмінування).

Під час проведення освітніх заходів можуть використовуватися навчальні презентації та фільми, які є власністю ДСНС або передані у користування відповідно до чинного законодавства, що розташовані на офіційних сайтах ДСНС та Ютуб, наочні макети ВНП, спеціалізовані друковані засоби – навчальні книжки-інструкції, плакати, рекомендації та орієнтовна тематика щодо проведення навчання ризикам, пов'язаним із поводженням з ВНП.

ВИСНОВКИ

За результатами проведеного дослідження з проблеми захисту прав дітей, зокрема, їх прав на безпечне середовище в умовах воєнного стану, зробленого аналізу вітчизняного законодавства та узагальнення наукових робіт українських вчених щодо сучасних підходів її вирішення можна зробити наступні узагальнення.

1. Широкомасштабне вторгнення країни-агресорки та запроваджений у зв'язку з цим в Україні правовий режим воєнного стану

⁶⁰ Про затвердження СОП 12.10/ДСНС. Навчання населення ризикам, пов'язаним із поводженням з вибухонебезпечними предметами : Окреме доручення ДСНС України від 04.03.2020 р. № В-32. URL: https://www.dsns.gov.ua/files/evgen/normativna_baza/СОП_12_10.pdf (дата доступу: 24.08.2025).

вніс низку обмежень щодо реалізації прав і свобод дітей, небезпечні фактори війни спричинили їх чисельні порушення для цієї категорії молодих громадян. На особливу увагу заслуговує забезпечення прав таких категорій дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, сироти, позбавлені батьківського піклування, депортовані діти, перебувають у складних життєвих обставинах.

2. Серед основних прав дітей, які порушуються в умовах окупації та війни в цілому, є такі: 1) право на життя та охорону здоров'я; 2) призначення смертної кари особі, яка на момент скоєння злочину не досягла 18-річного віку; 3) примушування окупаційною владою осіб, яким не виповнилося 18 років, до примусових робіт, а по досягненню такого віку – до робіт по забезпеченню потреб окупаційної армії або населення окупованої країни; 4) право на евакуацію з обложених або оточених зон; 5) позбавлення прав інтернованих дітей на спільне переміщення та проживання з батьками; 6) відсутність умов для інтелектуальної, освітньої та спортивної діяльності, задоволення потреб у розважаннях серед інтернованих, відсутність для них права вибору стосовно участі в цих та подібних заходах; 7) залишення дітей до 15 років напризволяще; відсутність догляду за ними, перешкоджання проведення обрядів, пов'язаних з їхнім віросповіданням; 8) заборона пропускання всіх посилок з найважливішими продуктами харчування, одягом і тонізуючими засобами, призначених для дітей, молодших 15 років, вагітних жінок та породілей. Українська держава повинна вживати активних заходів для боротьби з незаконним переміщенням, вивезенням та неповерненням дітей з-за кордону, їх викраденням, торгівлею та контрабандою ними. Особи, які не досягли 15-річного віку, мають право не брати безпосередньої участі у воєнних діях; утримуватися від призову на службу до збройних сил (при вербуванні з числа осіб, які досягли 15-річного віку, але яким ще не виповнилося 18 років).

3. Забруднені ВВП звільнені території, на котрих проживають діти, необхідно розглядати як пряму загрозу для безпечного середовища життєдіяльності учнівської молоді. Загальна ситуація, що склалася внаслідок бойових дій в Україні, негативно впливає на безпосередню безпеку дітей та їх життєдіяльність, спричинює нагальність вирішення проблемних питань у сфері протимінної діяльності, таких як: 1) забезпечення звільнення територій від ВВП для їх безпечного і продуктивного використання; 2) зниження впливу ВВП на їх життя та здоров'я; 3) подальша розбудова та посилення системи управління протимінною діяльністю.

4. Навчання учнівської молоді ризикам від ВВП сприятиме їх безпеці та зменшенню травмування дітей внаслідок виявлення та необережного поводження з ВВП-залишками війни, відновленню та багатоцільовому

користуванню підростаючим поколінням навколишнім природним середовищем без обмежень, обумовлених їх забрудненням.

5. Основними шляхами проведення роз'яснювальної роботи з категорією учнівської молоді з напряму протимінної безпеки є спілкування з дітьми, які навчаються в місцевих закладах середньої освіти, при проведенні технічного та нетехнічного обстежень і розмінування територій; 2) оприлюднення освітньої тематичної інформації в ЗМІ, на веб-сайтах ДСНС, НПУ, органів влади та місцевого самоврядування, її розміщення на шкільних сайтах та стендах у приміщеннях, громадських приймальнях тощо; 4) адресна розсилка фахівцями ВТС НПУ та піротехнічних підрозділів ДСНС дидактичних (наочних) матеріалів поштою, поширення друкованих інформаційних матеріалів у загальнодоступних закладах культури та освіти; 5) застосування різних форм комунікації фахівців ДСНС та ВТС НПУ з місцевими закладами освіти та їх педагогічними працівниками; 7) проведення індивідуальних бесід з окремими учнями, які виявили ВВП (постраждали від них), тощо.

АНОТАЦІЯ

У роботі приділено увагу актуальним проблемам захисту права дітей на безпечне середовище, порушення яких виникають в складних умовах запровадженого правового режиму воєнного стану. Розкрито в цілому зміст деяких прав дітей, які порушуються окупаційною владою на місці їх проживання та під час евакуації з оточених регіонів України. Розглянуто передумови створення протимінної небезпеки на місцевості, де велися бойові дії, проаналізовано норми міжнародного гуманітарного права та чинного законодавства України, які гарантують належні умови життя цій категорії населення.

Виокремлено один із існуючих викликів – небезпека ураження дітей ВВП на тимчасово окупованих та звільнених від країни-агресорки місцевостях, який розглядається як окремий напрям гуманітарного розмінування. Наголошено, що профілактична діяльність уповноважених органів держави відіграє провідну роль у мінімізації загроз життю і здоров'ю дітей. Обґрунтовано необхідність запровадження працівниками ДСНС та НПУ дієвої системи освітньо-профілактичних заходів з учнями загальноосвітніх навчальних закладів щодо необхідності дотримання ними алгоритму належної поведінки при виявленні чи негативного впливу небезпечних факторів ВВП-залишків війни.

Рекомендовано комплекс профілактичних заходів протимінної діяльності під час подальшої фахової діяльності щодо ефективної взаємодії правоохоронців з педагогами навчальних закладів та у співпраці з родинами (батьками) дітей. Запропоновано активізувати

уповноваженими органами освітньо-профілактичну роботу з проведення запланованих заходів, визначених Національною стратегією протимінної діяльності, та які спрямовані на забезпечення вирішення цієї соціально важливої проблеми.

Актуальними залишаються питання вирішення піднятих нами проблем забезпечення комплексного захисту дітей та дотримання їх прав і свобод в умовах окупації, створення умов для добровільного повернення інтернованих осіб до покинутого місця постійного мешкання або сприяння їх інтеграції за новим місцем проживання.

Література

1. IMAS 12.10:2013, IDT. Навчання ризикам небезпек від мін та вибухонебезпечних залишків війни (EORE) : міжнародний стандарт з протимінної діяльності (служба Організації Об'єднаних Націй з питань протимінної діяльності (UNMAS), Нью-Йорк, 1 квітня 2010 р. (з врахуванням поправки 3, вересень 2020 року)). Друге видання. URL: https://www.mineactionstandards.org/fileadmin/uploads/imas/Standards/Russian/IMAS_12.10_Ed.2_Am.3_Ru.pdf (дата звернення: 25.08.2025).

2. Vaida T.S. Committing of sexual violence by the aggressor country's servicemen as a problem of human rights violations during the occupation (on the example of the Russian-Ukrainian war, 2022) = Вчинення сексуального насилля військовослужбовцями країни-агресора як проблема порушення прав людини під час окупації (на прикладі російсько-української війни, 2022 рік). *International Science Journal of Jurisprudence & Philosophy*. 2022. Vol. 1. № 1, pp. 1-14. doi: 10.46299/j.isjpp.20220101.1.

3. Вайда Т.С. Антигуманне ставлення до населення України як негативний приклад морально-психологічної підготовки особового складу окупаційних військ: соціальна природа патологічної агресії військовослужбовців РФ (на прикладі війни 2022 року). *Актуальні аспекти психологічного забезпечення професійної діяльності сил безпеки та оборони України* : матеріали VIII-ої Всеукр. наук.-прак. конференції (м. Харків, 30 листопада 2022 року). Харків: Нац. академія НГУ, 2022. С. 34-40.

4. Вайда Т.С. Військово-патріотичне виховання молоді як обов'язковий елемент підготовки громадян України до національного спротиву: завдання Національної поліції. Удосконалення професійної підготовки поліцейських щодо здійснення ефективної службово-бойової діяльності : матеріали круглого столу (м. Херсон, 28 квітня 2022 року) / за заг. ред. канд. пед. наук, доц. Вайди Т.С. Одеса: ОДУВС, 2022. С. 5-11.

5. Вайда Т.С. Деякі актуальні питання захисту прав людини у правовідносинах щодо соціального захисту внутрішньо переміщених

осіб та труднощі щодо їх забезпечення під час воєнних дій. *Реалізація прав людини у діяльності правоохоронних органів в умовах окупації українських територій* : матеріали V-ої Всеукр. наук.-практ. конф. (в авторській редакції), м. Кривий Ріг, 30 вересня 2022 року. Кривий Ріг: ДонДУВС, 2022. С. 271-275.

6. Вайда Т.С. Деякі аспекти сучасного колабораціонізму в освітній галузі (на прикладі російсько-української війни 2022-2023 рр). *Актуальні питання кримінально-правової кваліфікації, документування та розслідування колабораціонізму* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Одеса, ОДУВС, 21 липня 2023 року). Одеса: Вид-во «Юридика», 2023. С. 63-69.

7. Вайда Т.С. Знищення продуктивних сил України: злочини проти довкілля як складова гібридної війни російської держави-агресора (на прикладі тимчасово окупованих територій, 2022 рік). *Стратегія фінансово-економічного розвитку підприємницьких структур в умовах глобалізації* : збірник тез II Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф., 29 листопада 2022 року, Херсон/Кропивницький. Херсон: ХДАЕУ, 2022. С. 34-36.

8. Вайда Т.С. Особливості надання правоохоронцями домедичної допомоги породіллі при передчасних/раптових пологах в бомбосховищі (під час бойових дій в умовах запровадженого воєнного стану). *Problems of science and practice, tasks and ways to solve them. Proceedings of the XI International Scientific and Practical Conference, Warsaw, Poland, March 22-25, 2022.* (428 p.). Рр. 231-237. DOI – 10.46299/ISG.2022.1.11.

9. Вайда Т.С. Права і свободи індивіда як пріоритетні цінності Європейського Союзу: врахування їх належного забезпечення при подальшому реформуванні правової системи України. *Правова наука і державотворення в Україні у контексті інтеграційних процесів* : матеріали XIV Міжнар. наук.-практ. конф. (19-20 травня 2023 року, м. Суми) / СФ Харків. нац. ун-ту внутр. справ. Суми: СФ ХНУВС, 2023. С. 320-323.

10. Вайда Т.С. Правова допомога потерпілим особам внаслідок згвалтування в умовах війни. *ScienceRise: Juridical Science* : [Journal]. № 2 (24). 2023. Рр. 38-47. doi: <http://doi.org/10.15587/2523-4153.2023.283401>.

11. Вайда Т.С., Скрипка О.І. Гуманітарне розмінування звільнених від ворога територій України як першочергове завдання органів Національної поліції після деокупації регіонів. *Актуальні питання вдосконалення судово-експертної та правоохоронної діяльності* : збірник матеріалів засідання № 5 постійно діючої Міжнар. наук.-практ.

конф. (м. Кропивницький, 24 березня 2023 р.). Кропивницький: ТОВ «Центрально-Укр. вид-во», 2023. С. 97-105.

12. Вайда Т.С. Стокгольмський синдром жертви: поняття, прояв та фактори формування особистісного утворення (на прикладі війни 2022 року в Україні). *Актуальні питання вдосконалення судово-експертної та правоохоронної діяльності* : матеріали засідання № 4 постійно діючої Міжнар. наук.-практ. конф., 16 грудня 2022 року, м. Кропивницький, Кіровоградський наук.-дослідн. експертно-криміналістичний центр МВС. Кіровоград: 2022. С. 89-93.

13. Вайда Т.С. Феномен ксенофобії у сучасному українському суспільстві: поняття та фактори несприйняття жителями територіальної громади осіб, які ментально відрізняються від них (на прикладі нацменшин та переселенців). *Гуманітарні стандарти правових систем у сучасному світі: виклики, рішення, тенденції* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конгресу: у 2 частинах. Ч.1. (м. Запоріжжя, 16 травня 2024 року) / за заг. ред. Т.О. Коломойця. Запоріжжя: ЗНУ, 2024. С. 28-36.

14. Вайда Т.С. Українська мова як фактор забезпечення національної безпеки держави (на прикладі дотримання вимог мовного законодавства у ЗВО МВС України). *Бухгалтерський облік, контроль та аналіз в умовах інституційних змін* : зб. наук. праць VI Всеукр. наук.-практ. конф. м. Полтава, 26 жовтня 2023 р. Полтава: ПДДА, 2023. С. 777-781.

15. Доляновська І.М. Кримінальна відповідальність за експлуатацію дітей (аналіз складу злочину) : автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.08 / І.М. Доляновська ; Київ. нац. ун-т внутр. справ. – К., 2008. – 18 с. – укл.

16. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни : прийнята 12 серпня 1949 року : ратифіковано із застереженнями Указом ПВР УРСР від 03.07.1954. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 03.09.2025).

17. Конвенція про права дитини : прийнята і проголошена Генеральною Асамблеєю ООН від 20 листопада 1989 року. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021 (дата звернення: 30.08.2025).

18. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України від 28 червня 1996 року (із змінами станом на 01.01.2020). URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата доступу: 25.08.2025).

19. Мохаммад Абдель Карім Мусса Аль-Нсур. Міжнародно-правовий захист прав жінок і дітей у період кризових ситуацій : автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.11 / Мохаммад Абдель Карім Мусса Аль-Нсур ; Нац. юрид. акад. України ім. Я.Мудрого. Х., 2002. 20 с. укл.

20. ООН: Мінне забруднення України – глобальна проблема, що впливає на безпеку й світові ціни. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric->

economy/4001207-oon-minne-zabrudnenna-ukraini-globalna-problema-so-vplivae-na-bezpeku-j-svitovi-cini.html (дата звернення: 19.08.2025).

21. Операційний план заходів з реалізації у 2024-2026 роках Нац. стратегії протимінної діяльності на період до 2033 року // Про схвалення Нац. стратегії протимінної діяльності на період до 2033 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2024-2026 рр. : розпорядження КМУ від 28 червня 2024 року № 616-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616-2024-%D1%80#n297> (дата звернення: 28.08.2025).

22. Паньчук О.В. Кримінологічна характеристика використання дітей : автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.08 / О.В. Паньчук ; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. Л., 2008. 20 с. укл.

23. Площа територій України, потенційно забруднених мінами та вибухонебезпечними предметами, зменшилась на 17 000 км² у 2024 році. URL: <https://mod.gov.ua/news/ploshha-teritorij-ukrayini-potencziyno-zabrudnenih-minami-ta-vibuhonebezpechnimi-predmetami-zmenshilas-na-17-000-km-u-2024-roci> (дата звернення: 19.08.2025).

24. Поєдинок О.Р. Права біженців у контексті фрагментації міжнародного права : автореф. дис.... канд. юрид. наук : 12.00.11 / О.Р. Поєдинок ; Ін-т законодавства ВР України. К., 2010. 20 с. укл.

25. Порядок проведення органами та підрозділами цивільного захисту нетехнічного обстеження територій, імовірно забруднених вибухонебезпечними предметами : Окреме доручення Голови ДСНС від 03.06.2020 № В-63 про Стандартну операційну процедуру 08.10/ДСНС. URL: <https://dsns.gov.ua/upload/2/6/8/9/6/1/xT3qhVpB4aVBVdPMFL73JOFWlaOgumsmm0N0z96I.pdf> (дата звернення: 24.05.2025).

26. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 (в редакції від 26.07.2025). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 28.08.2025).

27. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення соціального захисту дітей та підтримки сімей з дітьми : Закон України від 26 січня 2016 року № 936-VIII (в редакції від 01.01.2020). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/936-19#Text> (дата звернення: 14.09.2025).

28. Про затвердження Порядку оперативного реагування органів та підрозділів цивільного захисту на повідомлення про виявлення вибухонебезпечних предметів : Окреме доручення ДСНС України від 14.12.2021 р. № В-485. URL: <https://dsns.gov.ua/upload/2/6/8/9/6/8/w72fAPD0BqqFgBis9pis0zI7RmEr0wFiDbWyT4mi.pdf> (дата доступу: 24.08.2025).

29. Про затвердження СОП 12.10/ДСНС. Навчання населення ризикам, пов'язаним із поводженням з вибухонебезпечними предметами : Окреме доручення ДСНС України від 04.03.2020 р. № В-32. URL: https://www.dsns.gov.ua/files/evgen/normativna_baza/СОП_12_10.pdf (дата доступу: 24.08.2025).

30. Про Звернення Верховної Ради України до Організації Об'єднаних Націй, Європейського Парламенту, Парламентської Асамблеї Ради Європи, Парламентської Асамблеї НАТО, Парламентської Асамблеї ОБСЄ, Парламентської Асамблеї ГУАМ, національних парламентів держав світу про визнання Російської Федерації державою-агресором : постанова Верховної Ради України від 27 січня 2015 року № 129-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/129-19#n9> (дата звернення: 09.09.2025).

31. Про зупинення для України дії Конвенції про заборону застосування, накопичення запасів, виробництва і передачі протипіхотних мін та про їхнє знищення : Закон України від 15 липня 2025 року № 4519-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4519-20#n2> (дата звернення: 19.08.2025).

32. Про Концепцію допризовної підготовки і військово-патріотичного виховання молоді : Указ Президента України від 25 жовтня 2002 року № 948/2002 (із змінами станом на 16.12.2014). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/948/2002#Text> (дата звернення: 07.09.2025).

33. Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності : Закон України від 13 грудня 2022 року № 2834-IX (із змінами станом на 01.01.2025). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text> (дата звернення: 07.09.2025).

34. Про охорону дитинства : Закон України від 26 квітня 2001 року № 2402-III (із змінами станом на 06.07.2025). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2402-14> (дата звернення: 28.08.2025).

35. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII (із змінами станом на 14.05.2025). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 28.08.2025).

36. Про протимінну діяльність в Україні : Закон України від 6 грудня 2018 року № 2642-VIII (із змінами станом на 01.01.2024). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2642-viii#Text> (дата звернення: 20.08.2025).

37. Про схвалення Нац. стратегії протимінної діяльності на період до 2033 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2024-2026 роках : розпорядження Кабінету Міністрів України від 28 червня 2024 року № 616-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616-2024-%D1%80#Text> (дата звернення: 28.08.2025).

38. Степаненко Н.В. Захист та забезпечення прав дитини в умовах військових дій на Донбасі: теоретико-правовий аналіз : автореф дис.... доктора філософії : 081 Право / Н. В. Степаненко. Б.м., 2022. укр.

39. Хартія Європейського Союзу про основні права від 1 грудня 2009 року. URL: <https://ccl.org.ua/posts/2021/11/hartiya-osnovnyh-prav-uevropejskogo-soyuzu/> (дата звернення: 14.09.2025).

Інформація про автора:

Вайда Тарас Степанович,

кандидат педагогічних наук, доцент,

професор кафедри професійних та спеціальних дисциплін інституту права та безпеки Одеського державного університету внутрішніх справ

вул. Успенська, 1, м. Одеса, 65000, Україна

<https://orcid.org/0000-0002-4355-5685>